

Séta az újvidéki katonatemetőben, ahova a Makovecz-emlékművet megálmodták

Naplójegyzet

Az október eleji kora délelőtti nap sugara meg-megcsillantak az aszályos hónapokat követő esőzések folytán újból kizöldülő, zsenge fűszálakról alácsüngő harmatcseppekben a katonatemetőben, Újvidéken. Pontosabban annak a helyén... Némi vigaszt jelenthet, hogy legalább fűtakaró boríthatja a legutóbbi vérzivataros, háborús megpróbáltatások terhelte esztendőkre emlékeztető időkben az első világháborús és a későbbi, a második világháborúban elesetteknek a szeméttől, a háztartási és egyéb hulladéktól megtisztított jelöletlen végső nyughelyét. A harmatcseppek, akár a könnyek, folyton-folyvást egyaránt sugallanak a *múlt* vállalását, az őszin-

te, kendőzetlen *szembenézés* megkerülhetetlenségét. Enélkül csupán „gyökértelen” szavak maradnak a 2013-ban kissé elsietve „történelmi-nek” minősített *megbékélési* törekvések égtájunk alatt – a Délvidéken/Vajdaságban – élő népek, főként szerbek és magyarok között... – gondolom fényképezés közben, a kegyeletparcellát keresztül-kasul bejárva. Először. Eszembe jutott – remélem, jól emlékszem – a második megemlékezés... A Papp Ferenc (1929–2014) vezette, fehér keresztet vivő, hosszú menet a Daránytelepről, a Petőfi Sándor Művelődési Ház (a mai Petőfi Sándor Magyar Művelődési Központ) elől indult a Futaki úti katolikus temető felé, amely-

Fűtakaró borítja a jelöletlen hősi halottak sírjait

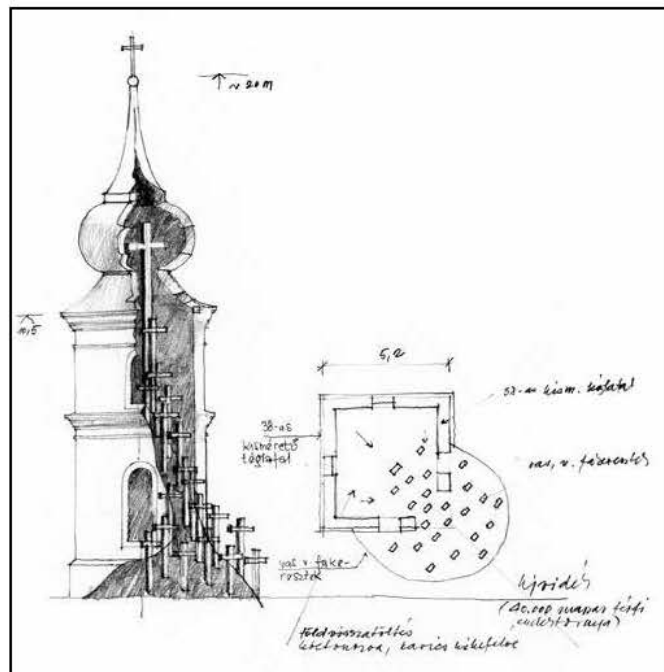
nek végében, a református temető után húzódik a katonatemető, tőle egy kissé távolabb, keleti irányban van a bekerített – a Kulturális Műemlék-védelmi Intézet védelme alatt álló – zsidó temető. A keresztet vivőket kísérve néhány szál virágot szorongattam én is, akár a többiek. Táskáinkban mécsesek lapultak. Az első fakeresztállítás lerombolására emlékezve hevesebben vert a szívem. Nyugtatólag hatott, hogy sokan voltunk, s hogy vélhetően nem történhet velünk semmi rossz. Papp Ferencet viszont a rendőrség a temetőben igazoltatta...

Fénykép is készült erről, amely megtalálható az interneten. Jómagam véletlenül bukkantam rá, a megemlékezésekről írtakat böngészve. Ezek juttatták eszembe: Schmitt Pál köztársasági elnök 2011-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjével tüntette ki Papp Ferencet, a Nagy Sándor Magyar Műemlékvédő és Hagyományápoló Egyesület elnökét. A nemes elismerést Nikowitz Oszkár adta át Újvidéken, a ferences rendházban. A nagykövét úr a laudációból kiemelte: „Papp Ferenc a szerémségi Inđiján született 1929-ben. Már fiatalon politikai bűnösnek nyilvánították, és meghurcolták, majd 1947 és 1949 között börtönbe zárták. Az 1956-os forradalom idején, mindenszentek napján az újvidéki katonatemető megcsonkított turulmadár emlékműjének megkoszorúzása, az 1989 decemberében a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének a megszervezésébe történt bekapcsolódása, majd az újvidéki katonatemetőben saját kezűleg elkészített száz fakereszt elhelyezése bizonyítja a magyar ügy mellett elkötelezettségét. Sokáig úgy tűnt, szélmalomharc az övé, de a nehézségek ellenére mindvégig kitartott, és hű volt a maga megjelölte feladathoz.

Embernek maradni, nem elcsüggedni és nem feladni, bármilyenek legyenek is a körülmények. Ennek a gondolatnak a szellemében évről évre szervezője a délvidéki magyarság 1944–45-ös mártírjai előtti tisztelgéseknek és megemlékezéseknek. A rettenhetetlen és szilárd jellemek közül való. A délvidéki magyar embereknek ilyen emberekre van szüksége.”

Megköszönve a kitüntetést, Papp Ferenc hangsúlyozta: „...ez nemcsak nekem, hanem minden magyarnak szól, és nem csak a Délvidéken. Apám neveltje vagyok, aki az első világ-

háborúban frontarcos volt. Az életét adta volna a hazáért. Miután visszatért, a Trianon utáni Jugoszláviában felnevelte a gyerekeit magyarnak. Amikor Dečaniban raboskodtam, anyám hozta a csomagokat, különben éhen haltunk volna ott. Tehát nemcsak nekem szól ez a kitüntetés, hanem azoknak is, akik végigvitték a száz keresztet az utcán az újvidéki Petőfi Sándor Magyar Művelődési Egyesülettől a temetőig. Csináltuk akkor is, amikor a rendőrség ott volt, és le akarta tiltani a megemlékezést, akkor is, amikor kiszedték a földből a keresztet, és megszenteltelenítették. Miközben Belgrádban van katonatemető olaszoknak, németeknek, oroszoknak, magyaroknak, addig kevesebb mint száz kilométerre onnan, itt, Újvidéken a honvédtemetőt meggyalázzák. Kosárlabdapályát építettek a magyar sírok fölé, meg szemétdombot létesítettek ott. Nem tudom megérteni ezt az intoleranciát, hogy velünk, őslakosokkal miért bánnak így. Ez megengedhetetlen. Ezen jelenségek ellen képtelen lettem volna a küzdelmet egyedül folytatni. Boldog vagyok, hogy 22 évvel az első megemlékezés után még mindig összejön 150 ember a megemlékezésen. Remélem, meg fogom érní azt, hogy az újvidéki Futaki úti temetőben állni fog a Makovecz Imre megtervezte emlékmű.”

Fotó: Makovecz Alapítvány

Makovecz Imre tervrajza, amely alapján társművésze, Csertő Lajos szobrász elkészítette a makettet

Nem érte meg, sajnós... Az emlékmű tervét e-mailben kaptuk meg a Makovecz Imre Közhasznú Alapítványtól. Ezúton is köszönjük.

Megvallom, mindeddig, vagyis e sétáig, amikor részt tudtam venni az 1944–45-ös megtorlások ártatlan magyar áldozatairól való mindenszenteki, halottak napi megemlékezéseken, csupán az első világháborúban elesett hősök csonka emlékműve, az omladozó, fej nélküli turulmadár előtt imádkoztam magam is, a többiekkel együtt, mártírjaink lelki üdvéért. Ezekre a napokon ólomsúlyként neheztedek rám az elmúlt emberöltőnyi évtizedek mindmáig megválaszolatlan kérdései. Leginkább az: *miért nem épülhetett meg a Makovecz-emlékmű?*

Az első mindenszenteki megemlékezéstől (1990) fogva – a száz fehér fakereszt leszúrása a katonatemetőben – Papp Ferenc vezetésével az újvidéki polgárok kezdeményezték egy méltó kegyhely létrehozását az 1944–45-ös magyar mártírok emlékére. A megtervezésére, megálmodására a Kossuth- és Ybl Miklós-díjas magyar építész, a magyar organikus építészet megteremtőjét, Makovecz Imrét (1935–2011) kérték fel. Makovecz építész a kérésükre el is készítette a toronyba szökkenő emlékmű tervét. Volt idő, jórészt az előző választási időszakban, amikor hárompárti – a Vajdasági Magyar Szövetség, a Vajdasági Magyar Demokrata Párt és a Magyar Egység Párt közötti – megegyezés is megtörtént a méltó kegyhelyek megjelölésére a likvidált ártatlan magyarok emlékére Délvidék/Vajdaság-szerte. A megállapodásuk szerint: *„Célunk, hogy az 1944/45-ös atrocitások magyar tömegsírait minden településen méltó módon megjelöljük, így Újvidéken is, ahol a negyvenes években két razzia is zajlott, de csak egyik áldozatait őrzi emlékhely.”* Újvidéken máig vitatott nemcsak a szélsőséges radikális, hanem a hatalmi körök egy részében is: emeljenek-e egyáltalán emlékművet a magyar áldozatok emlékére?...

Sok víz lefolyt azóta a Dunán, sok kérdést hagyva maga után... Az emlékmű létrehozása megosztja, sajnós, még a magyar közvéleményt is. A magyar ellenzéki pártok továbbra is a Makovecz-emlékmű létrehozását támogatnák, míg a Magyar Nemzeti Tanács és a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ) többnyire a Szilágyi László tervezte *Földbe gyökerezett és fatörzsé*

változott turulmadár fehér márványból készült emlékmű felállítását támogatja – a megosztott magyar közvélemény egy részének ellenére. Újvidék Város Önkormányzata, mint tudvalevő, a nagy hullámokat kavart vitákkal szemben jogerős döntést hozott, az anyagiak jóváhagyásával (2018), a VMSZ újvidéki városi szervezetének kezdeményezésére, a Szerbiai Haladó Párt és a Szerb Királyság Felújításáért Mozgalom támogatásával. A Szilágyi-emlékmű *minden ártatlan áldozat* emlékhelye lett volna. Felállítását leállították az ellenzőinek a tiltakozása miatt... Talapzata néhány kilométerre a belvárostól, a Limán 5 városrészben, az Ivo Lola Ribar és az 1300 káplár utcák kereszteződésénél lévő parkkezdeményben csonkán figyelmeztet a történetekre. Jóllehet mindössze azt tervezték az emlékmű táblájára három nyelven, szerbül, magyarul, németül felírni: *1944/45 összes ártatlan áldozatának emlékére...* De még ez az emlékmű sem kerülhetett közszemlére az ellenzések sorozata miatt... A tervek szerint 2022. december végén kellett volna ökumenikus szertartással felavatni. (Részletesebben: *Bűnösök és bűnösebbek? Aracs, XXIII. évfolyam, 1. szám*). Akkoriban olyan vélemények is elhangzottak – köztük a Keskeny Úton Alapítvány részéről –, hogy mindkét emlékműnek helye lenne/lehetne székvárosunkban. Az egyik nem zárja ki a másikat!

A háborúk (egykori) írott és íratlan szabályai töredékeinek nyomán pásztázok gondolataimban a katonatemető elesett hősöket takaró újból kizöldült gyepeken. *Meddig ellenség az ellenség?* A háborús harcokban megsebesült vagy elesett katona – bármelyik oldalon is harcolt –, az sebesült, illetve *hősi halott*. A sebesülteket el kell(ene) látni, a halottakat kellő tisztelettel eltemetni. Hány katonatemető van Európában (csak kontinensünkön maradván) – Belgrádban is! –, amelyet intézményesen gondoznak, attól függetlenül, mely nemzet fiai, háborús hősei leltek benne örök nyugodalmat távol a hazájuktól. Sírjaikra mind több virág került az anyaföldről – régióink országaiból – is az utóbbi emberöltőnyi évtizedben, a változásokat hozó évek után. E téren lenne mit tennünk égtájunk alatt is. Biztatna a könnyező fű, így emlékeztetve Papp Ferencre, s mindazokra, akik összefogva, vele együtt 1990 októberében megtisztították a szeméttől, a háztartási hulladé-

koktól a katonatemetőt. Addig a környékén lakók szemétdombként használták... Erről később.

A nagy háború nyomát idézi a hősök csonka emlékműve, gondolom. Az Osztrák–Magyar Monarchia hadüzenete Szerbiának (1914. július 28.) jelentősen befolyásolta a délvidéki polgárok mindennapi életét is. Már a harcok kezdetén sok volt a sebesült katona. Emiatt már szeptemberben tartalékkórházakat kellett létrehozni a nagyobb városokban, így Újvidéken is. A feljegyzések nyomát követve: az elhunyt katonákat a már meglévő temetőkhöz, többnyire külön parcellákba temették, felekezeti hovatartozásuk alapján. Az elhunytak számának növekedésével szükségessé vált egy külön katona-, illetve hősi temető létrehozása. Az elesettek, a sebesüléseikbe behaltak között legtöbbször katolikusok voltak, ezért többnyire a katolikus temetőben jelölték ki a hősi temető helyét. Karbantartásukat jobbra a helyi parancsnokságok látták el, az egyházi, a polgári hatóságok, különböző egyesületek, köztük a Vöröskereszt támogatásával. Halottak napjára az újvidéki városi honatyák hozatták rendbe a katonatemetőt, s gondoskodtak arról is, hogy virág kerüljön minden sírra... A felekezetek lelki pásztorai pedig misén/istentiszteleten emlékeztek meg róluk...

A központi hatalmak haderejének összeomlásával, mint tudjuk, a nagy háború 1918. november 11-én véget ért. A trianoni békediktátummal, a határok módosításával a katonatemetők más országokba kerültek. A „trianoni békeszerződés” 155. és 156. cikkelye jogilag humánusan rendezte a magyar hadisírok helyzetét. Sajnos, ez nem valósult meg a mindennapokban. Bár az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság 1921-ben törvényt hozott: „a hazai és idegenben lévő katonai temetőink és sírjaink, valamint a területünkön elesett és eltemetett katonák, tengerészek, hadifoglyok, internált személyek, német, osztrák, magyar és bolgár állampolgárok sírjainak gondozásáról.” S 1922. február 28-án életbe is lépett. „Ez a törvény a hősi halottak kultuszának olyan szép dokumentuma volt, hogy bármely állam szívesen magáénak vallhatta volna, a szépséghibája csak az volt, hogy csupán papíron maradt” – olvasom egy tanulmányban, amely a Délvidéken lévő, nagy háborús katonatemetők sorsáról szól. A részletekre is kitérő írás meg-

említi, hogy a totális háború – a második világ-háború – délvidéki hősi halottjai közül többeket ezekbe az 1941 után felújított katonatemetőkbe helyeztek örök nyugalomra. „Azonban, mivel a legtöbb temetőben osztrákok és németek sírjai is voltak, a magyar–német fegyverbarátság szellemében ezeket is ápolták és karbantartották.” A továbbiakból néhány vonatkozó, általánosítható adat idekívánkozik. „1945-öt követően hatalomra kerülő jugoszláv kommunista hatalom igyekezett az 1941–1945 közötti »megszállás« minden nyomát eltüntetni. Ezt a célt volt hivatott szolgálni a szerbiai belügyminisztérium egy 1945-ös rendelete, mely a »...megszállók sírjainak megsemmisítését, eltüntetését...« irányozta elő, nem tartva szem előtt bármiféle kegyeletet.” A második világ-háborút követő időszakban, a zsenge béke első hónapjaiban a németek és a magyarok elleni kegyetlen megtorlások, a kíméletlen leszámolások árnyékában csak részben valósultak meg ezek az intézkedések. Inkább az enyészet vette őket hatalmába, vagy rejtette el a beavatatlanok elől, gondolom kesernyés bizakodással. Hiszen honi tájainkon is változások mutatkoznak az utóbbi bő egy évtized tükrében. Az anyaországból pedig a Nagy Háború Kutatásáért Közhasznú Alapítvány (NHKKA) – <http://nagyhaboru.blog.hu> – a Honvédelmi Minisztérium támogatásával igyekszik hozzájárulni a határon túl élő magyarok katonai háborús emlékeinek megmentéséhez jelenünk és a jövő nemzedékeinek számára. Pintér Tamás történész, az alapítvány kuratóriumának az elnöke, a Blog szerkesztője a Vajdaság Ma hírportálnak még a nagy háború centenáriumi évében nyilatkozta: „Nagyon sok még a feladatunk. Alapítványunk nem a centenárium alkalmából jött létre, hanem azért, mert nagyon fontosnak gondoljuk, hogy az első világháború emléke ne vesszen el, ne menjen ki a köztudatból. [...] Nagyon sok a teendő itt, a Vajdaságban is, és a mai Magyarországon is. A nagy háború óriási áldozatokat követelt a Magyar Királyságtól. Nincs olyan magyar család, akít ne érintett volna az a veszteség, amivel a háború járt. Csak ha a halottak számát nézzük, 660 ezer katona soha nem tért haza a családjához. Nagyobb volt ez a katonai veszteség, mint amit a megelőző századokban a Magyar Királyság együttesen elszenvedett. Ez már önmagában is indokolja, hogy foglalkozunk

a témával. Másrészt van mire emlékeznünk, mert nagyon sok olyan esemény történt, amire egyrészt katonai hősiesség helytállás szempontjából büszkék lehetünk, és erről tudnunk kell. [...] Ezek fontosak kell hogy legyenek nekünk és a valamikori Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai számára is”. Az újvidéki katonatemetőben „nemcsak magyarok vannak eltemetve, hanem ugyanúgy vannak szlovákok, csehek, vagy akár olaszok, vagy hadifoglyok révén az egykori szembenálló feleknek a halottjai is itt vannak eltemetve”. A hozzáférhető adatok szerint megközelítőleg kétezer katonát temethettek el Újvidéken a felekezeti, valamint a katonatemetőben.

Fűrő Dénes *Béke poraikra!* című írásában (Magyar Szó, 2020. november 8.) a korabeli magyar újságokból is idéz: „...az Újvidéki Hírlap és az Újvidéki Napló, hasábjairól teljes képet kaphatunk a polgárok hangulatáról és egyáltalán az egész lakosság hozzáállásáról a háború kezdetén. A háború első hónapjaiban csupán egyoldalas rendkívüli számokban jelentek meg az említett újságok, de később a frontokon alakuló helyzettel párhuzamosan ezen lapok is visszatértek az eredeti terjedelmükhöz. A kérdéses időszak vizsgálata során ezek a helyi lapok kiemelkedő jelentőséggel bírnak a mai idők embere számára, hiszen számos érdekességet és fontos információt lelhetünk bennük. Az Újvidéki Napló csupán hetilap volt, azonban a magyar kormány által támogatott Újvidéki Hírlap hetente kétszer jelent meg, majd 1916-tól fogva napilappá vált. [...]”

A korabeli helyi sajtó cikkeiből hű képet kaphatunk erről az időszakról, helyzetről, melynek egyik példáját a már említett Újvidéki Hírlap 1915. január 28-i számában olvashatjuk:

»Hősök halála az újvidéki kórházakban. Sajnálatra méltóan tekintélyesen nagy már azoknak a száma, akik a harctéren szerzett járványos betegséggel jöttek az újvidéki kórházakba és itt meghaltak. Mindennap dőcög a temető felé egy sötét halottas kocsi. Volt olyan fekete nap is, amikor huszat temettek. Egy szakasz katona halad a kocsi után és a koporsót az örök halhatatlanság glóriája ragyogja be. A szomorú menetet jószívű emberek kísérik, kik soha sem látták a koporsó hideg halottját, de benne a hazájáért hősi halált halt vitéz harcosoknak adják meg a végtisztességet. (...)«.

Az Újvidéki Hírlap 1915. július 15-i számában egy érdekesnek mondható és a temető vélhetően egyetlen fennmaradt, hiteles leírását tartalmazó cikket találunk, amit betűhíven idézek: »Katonasírok közt járkálok...Szépen kitisztogattott, virággal teleültetett sírok között. Az örök béke, az örök csendesség birodalmában. Itt már nyugodtan s megbékélve pihennek barát és ellenség, a mieink és szerb katonák. Hősök ők mind, mert a hazájukért haltak meg. Csendes, szomorú katonasírok. Katonás sorrendben sorakoznak egymás mellett a puhafa-keresztek. Egyik-másikon az írás már alig olvasható. Most készítik az erős keményfából való kereszteket. A rom. kath. katonatemetőben, mely a református temető mögött fekszik, már 76 sír tövében keményfa-kereszt van. A többi is meg lesz a jövő hónapra. Sok katona, sok hős alussza örök álmát az újvidéki temetőkben. A tegnapi napig 822 katonát temettek el. Ezek közül a két rom. kath. temetőbe 663-at, a gör. kel. temetőbe 93-at, az evangélikus és református temetőbe 52-et, az izraelita temetőbe 14-et. [...]»

A többi temetőkben is rendes, egyszerű fakesztek jelzik meg a hősök pihenő helyét. Megérdemlik a pihenést. A hazájuk védelme közben haltak meg! A haza pedig sohasem fog megfélemlkezni róluk s békésebb idők elkövetkeztekor méltóan fogja háláját leróni. És ha a béke még messze is van, ha itt járok e csendes sírok között, úgy érzem, hogy a háború már nem dúl, hisz itt olyan szép minden, itt úgy érezni a békét, a jó, a boldogító békét. (...)«

Az idézetekből is kitűnik, hogy „már a cikk névtelen írója is felfigyelt annak fontosságára, hogy a temetőben nemcsak a Monarchia különféle nemzetiségű katonái, hanem az ellenséges hadsereg tagjai is egymás mellett nyugszanak. Egy 1916 júniusában keltezett miniszteri rendelet kötelezte a város vezetőségét, hogy a temetőkben nyugvó katonákról részletes kimutatásokat készítsenek el, valamint a sírok rendezésének tervét is dolgozzák ki. Feltételezhetően ezek a tervek el is készültek, azonban a szűkös anyagi lehetőségek, valamint az 1918 novemberében bekövetkezett impériumváltás miatt a kivitelezésre már nem kerülhetett sor. Ettől az időponttól kezdődött meg az újvidéki katonatemető hanyatlott sorsa. A világháború alatt a temető anya-

Oázisként hat a pilóták nyughelye

könyvei alapján mintegy 2 ezer embert temettek ide, de a harmincas években, a balesetekben elhunyt jugoszláv polgári pilótákat is itt helyezték örök nyugalomra.

A turulszobor feltéhetően az 1941-es újbóli impériumváltást követően – valószínűleg 1944-ben – került felállításra, és a sírokat is egyidejűleg rendbe tették. A temető végleges elhanyagolására ezt követően került sor, már 1945-ben leütötték a turul fejét, és szeméttlerakóként kezdték használni a területet. Matuska Márton visszaemlékezése szerint 1950-ben még álltak a kis fakereszttek, amelyek mértani pontossággal kimérten sorakoztak egymás mellett, azonban az idő múlásával fokozatosan eltűntek.

Papp Ferenc szervezte meg ezen a helyen a második világháborút követően az első megemlékezést, amelyre 1990-ben került sor. Matuska elmondása szerint előtte Papp Ferenc átverte a Čistoća köztisztaság érdekében dolgoznak, így ők adtak traktort, pótkocsit a hulladék – tűzhely, hűtőszekrény, rozsdás fémedények s egyéb hulladékok – elszállításához. A szemét magassága

néhál méter magasságú volt. Alatta sok ledöntött emlékkeresztet és egyéb kő síremléket találtak, sokat dirib-darabban, de voltak majdnem sértetlenek is, tisztán olvasható feliratokkal. Ezeket halomba rakták, még ma is ott vannak, ahova akkor tették őket. Ugyanakkor fölállították az ugyancsak a szemét alól kibányászott központi emlékművet, a csonka turulszobrot. Az alapzata is töredékes volt, a felirata nem került elő, valamint a madár feje is hiányzott.

Évekkel később Szőke Árpád társuk egy újvidéki szobrással fejet faragtatott, azt a megemlékezések alatt a helyére illesztették, majd utána hazavitte. Az ő halála után a fej Matuskához került, és ugyanúgy használják a megemlékezések során, mint korábban.

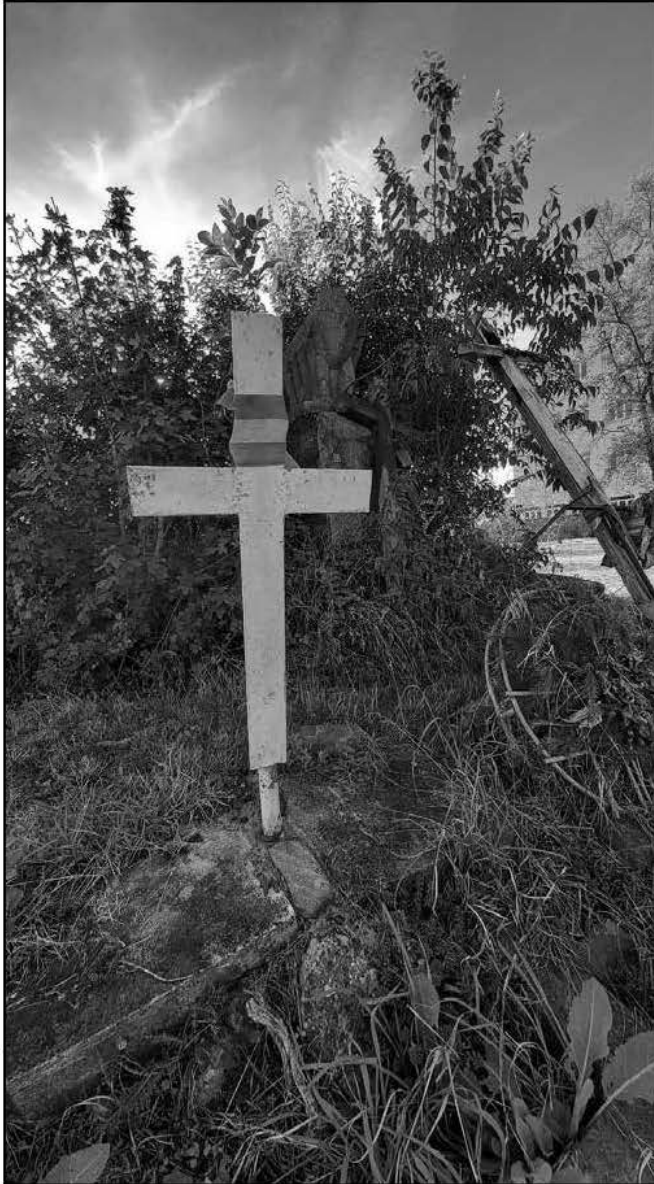
1990-ben Papp Ferenc vezetésével és a VMDK szervezésében 100 jeltelen fakeresztet szűrtak le az egykori katonatemetőben a háborúban elhunytak emlékére, az 1944–45-ös vérengzések magyar áldozatainak emlékére pedig egy nagy keresztet állítottak fel. Az első 100 keresztet a temetkezési vállalat dolgozói még aznap elvitték. Ezt követően többször is kihelyezték a 100 keresztet, de azokat rendre »ismeretlen« tettesek megrongálták és eltüntették – jegyezte le Fűrő Dénes négy évvel ezelőtt.

A múltból a jelenen át a jövőbe révedve, tépelődve bandukolok tovább a katonatemető nyugati vége felé... Vegyes érzésekkel nézek vissza a zsidó temető kupolájának s a jóval közelebbi, első világháborús emlékmű maradványának irányába. A parcella felé, ahova a Makovecz-emlékművet tervezték felállítani. A nap sugarai enyhítik a megannyi letarolt, jeltelen sír látványának terhét. Hősök ők mindahányan, gondolom, miközben a „viharak” s idővel minden más által kikezdett, de még megmaradt sírkő irányába indulok. Egyiken nagy nehezen kisilabizálom Győri József nevét, az évszámmal nem merek kísérletezni, jócskán „elporladt”, akár a föld takarta hősök hamvai... A csonka emlékműmaradvány felé haladva megállok néhány percre még az elhunyt pilóták rendezett síremlékénél. Oázisként hat az odavezető, csüngő japánakác (pagodafa) övezte rövid sétány a fügyep tengerében. Milyen harsány tud lenni a csönd békéje...

Nyolc évtizede kezdődött meg, ilyenkor, őszszel a délvidéki magyarság elleni népiirtás. S az

idén lesz 34 éve, hogy a katonatemetőben mindenszentek és halottak napja alkalmából minden évben megemlékeznek az 1944–45-ös megtorlások újvidéki magyar ártatlan mártírjairól, valamint az első világháborúban elesett, a sebesüléseik-

be belehalt, az újvidéki katonakórházban elhunyt hőskről. Az ökumenikus kegyeletadásokon egyházi és világi méltóságok – olykor a városatyákkal – vélhetően együtt mondják el – ki-ki a maga nyelvén – a *Miatyánkot* a szertartás végén.

Fotók: Stanyó Tóth Gizella

Az I. világháborús hősök maradék „émlékműve” a lefejezett turulmadárral napjainkban